

Z vědeckého života

NOSITEL NOBELOVY CENY ZA EKONOMII PRO ROK 2008

Pavel Sirůček, Vysoká škola ekonomická v Praze

Americký ekonom a publicista **Paul Robin Krugman** z Princeton University získal tzv. Nobelovu cenu za ekonomii (Cenu švédské Říšské banky za ekonomickou vědu k upomínce na Alfreda Nobela) pro rok 2008. Oficiální zdůvodnění hovoří o přínosu v analýze obchodních zákonitostí a lokalizace ekonomických aktivit. Je mu připisována tzv. nová teorie obchodu. V kontextu globalizace byla oceněna např. koncepce příčin celosvětové urbanizace. Krugman integroval dosud oddělené a dílčí obory mezinárodního obchodu a ekonomické geografie. Byl označen za vynikajícího vědeckého pracovníka, který poznatky také dovede srozumitelně předávat. Tradiční přednášku při příležitosti udělení Nobelovy ceny pronesl 8. 12. 2008 na téma *Increasing Returns*.

Letošní výběr vyvolal ale i reakce kritické, některé dokonce hovořící o znevážení ocenění. Krugmanovi vyčítají, že je více publicista a popularizátor než skutečný ekonom a akademický vědec. Upozorňují na jeho politické postoje, na pro mnohé jednostrannou kritiku G. W. Bushe či na aktuální finanční krizi, nahrávající spekulacím ohledně udělení ceny.

Původních Nobelových cen bylo v roce 2008 rozděleno tradičně pět. Polovinu ceny za fyziku získal Američan japonského původu Y. Nambu a zbývající část japonští vědci M. Kobayashi a T. Maskawa. Jde o teoretické fyziky zabývající se výzkumem nejmenších částic, poctěné za přínos v teoriích narušení symetrie a kvarků. Za chemii byli oceněni Američané japonského původu O. Shinomura a R. Y. Tsien a Američan M. Chalfie. Ceny si rozdělili za objev a využití fluorescenčního proteinu. Za fyziologii a medicínu polovinu ceny obdržel německý virolog H. zur Hausen za objev lidských papilomavirů, způsobujících rakovinu děložního čípku. Po 1/4 ceny získali Francouzi F. Barré-Sinoussiová a L. Montagnier za objev původce HIV. Cena za mír směřuje do Finska. Úsilí o urovnávání konfliktů na třech kontinentech přineslo ocenění pro diplomata a bývalého prezidenta M. O. K. Ahtisaariho. V literatuře cenu získal francouzský spisovatel J. M. G. Le Clézio.

Makroekonom Krugman

Ve vědecko-výzkumné činnosti se oceněný (který se mezi favorizovanými kandidáty na cenu nacházel již delší dobu) orientuje na mezinárodní ekonomii, včetně teorie obchodu, ekonomickou geografii a mezinárodní finance. Bývá označován jako neoknesovec a je konzistentním stoupencem státních intervencí do ekonomiky,

zejména podporou investic. Keynesovské recepty navrhuje i při řešení aktuálních problémů.

V rámci akademické práce se věnoval především zkoumání mezinárodního obchodu, v návaznosti na klasické příspěvky D. Ricarda či E. F. Heckschera a B. G. Ohlina. Ricardova koncepce komparativních výhod se stala glorifikací a teoretickým zdůvodněním liberalizace světového obchodu. Ohlin získal Nobelovu cenu (1977) právě za rozpracování teorie mezinárodního obchodu. Tato oblast byla, s řadou dalších, také zohledněna v ocenění P. A. Samuelsona (1970). S Krugmanem je moderně spojována tzv. nová teorie obchodu, model komparativních výhod podstatně rozšiřující. Operuje s velikostí firem, dopady na produktivitu či vývozem kapitálu. Zohledňuje nedokonalou konkurenci a úspory z rozsahu.

Tyto úspory způsobují, že se obchod vyplatí i v jiných případech, než které postuluje Ricardův model. Rozšíření výroby díky vývozu snižuje náklady a zlevňuje zboží v zemi, kde producent sídlí. Klíč k mezinárodnímu úspěchu Krugman vztahuje k levné velkosériové výrobě. Objasňuje sílící vazby mezi globalizací a úsporami nákladů. Dokazuje např., že úspory, plynoucí z masové výroby založené na moderních technologiích, způsobí, že většina mezinárodního obchodu bude probíhat mezi vyspělými a nově industrializovanými zeměmi.

Několik desetiletí pracoval na teorii příčin celosvětové urbanizace. V akademických kruzích je známý studiemi z oblastí teorií obchodu, determinant mezinárodního obchodu či učebnicovým vysvětlením měnových krizí. Zviditelnil se zejména pracemi o ekonomikách jihovýchodní Asie. Tamní rychlý růst přitom nepovažuje za výsledek novátorských modelů. Podmínkou byl ale zvýšený příliv kapitálu a pracovní síly. Jeho odhady na výrazné zpomalení asijského růstu se naplnily krizí koncem 90. let. Vývoj dal za pravdu i kritice kurzové politiky (fixních kurzů) ve východní a jihovýchodní Asii a thajské hospodářské politiky před finanční krizí v roce 1997. Krugman správně předpovídal a komentoval taktéž ekonomický útlum a následné zotavení ruské ekonomiky. V 90. letech náležel ke kritikům tzv. nové ekonomiky.

Životní a profesní dráha

Narodil se 28. 2. 1953 v židovské rodině a vyrůstal na newyorském Long Islandu. Projevoval zájem o historii, ale dal přednost ekonomii. Tuto orientaci podnítily sci-fi povídky I. Asimova, kde sociální vědci budoucnosti za pomoci „psychohistorie“ zachraňují civilizaci. Samotný Krugman později (1978) přichází s teorií „mezihvězdného obchodu“.

B.A. z ekonomie získal na Yale University (1974), Ph.D. na Massachusetts Institute of Technology (1977). Vyučoval na Yale University (1977–1980), od roku 1979 na MIT, zde také profesorem mezinárodní ekonomie (1984–1994, 1996–2000). V období 1994–1996 byl profesorem na Stanford University, působil i na London School of Economics či University of California v Berkeley. V 80. letech náležel k mladým ekonomickým hvězdám amerických univerzit a v roce 1991 mu byla American Economic Association udělena Medaile Johna Batese Clarka. Působí v ekonomických společnostech a je řazen k padesátce nejvlivnějších ekonomů dneška.

Přes nálepku „levičáka“ (vždy ale v rámci salonně přijatelných mantinelů) byl členem sboru ekonomických poradců R. W. Reagana (1982–1983); pracoval také v poradním výboru pro Enron atd. Od roku 2000 je profesorem ekonomie a mezinárodních vztahů na Woodrow Wilson School of Public and International Affairs na Princeton University, stát New Jersey. Vyučuje i na dalších univerzitách. Zaměřuje se např. na mezinárodní měnovou politiku.

Krugman je přesvědčeným stoupencem amerických demokratů. Po nástupu W. J. Clintona do úřadu prezidenta se očekávalo angažování do funkce poradce. Tato mu nabídnuta nebyla. Někteří argumentují jeho přílišnou otevřeností či kontakty s praxí. Samotný Krugman se však necítil uzpůsoben pro působení v politice a soustředil se na popularizaci ekonomie.

Kritická obrana svobodného obchodu a nová ekonomická geografie

Krugman je známý tzv. novou teorií obchodu a výkladem měnových krizí. Novými koncepcemi mezinárodního obchodu a ekonomické geografie pomáhá odpovídat na otázky hnacích sil světové urbanizace či dopadů volného obchodu a soudobé globalizace. Objasňuje např., proč se určité země vyvíjejí rychleji, nebo proč některé velké země dominují mezinárodnímu obchodu. Přístup zakládá především na úsporách z rozsahu.

Vysvětluje, proč světovému obchodu dominují země s podobnými charakteristikami i produkty – USA, Japonsko a Německo. Teorie objasňují i další procesy. Například proč se svět rozděluje na urbanizovaná jádra a méně rozvinuté periferie a nebo proč se industrializované části vyznačují vyšší úrovní mezd a širší nabídkou zboží. Prokazuje, že z výnosů z obchodu těží všechny příjmové skupiny. Mezinárodní obchod přináší výhody i tomu, kdo se ho přímo nezúčastní. Exportní velkovýroba umožňuje snížit náklady a zvýšit produktivitu. Koncept může být zobecněn nejenom na země, ale i oblasti, města, firmy či osoby. Pomáhá objasňovat empiricky doložitelná chování po 2. světové válce, nebo proč se lidé s hospodářským rozvojem stěhují z venkova do měst. A tyto procesy jsou zde od rozvoje neoddělitelné. Se snižováním dopravních nákladů mohou města dále růst a může stoupat dělba práce u jejích obyvatel, produktivita a reálné mzdy i množství nabízeného zboží, což migraci do měst dále posiluje.

Krugman se pokoušel vysvětlit, proč v realitě nefungují některé aspekty Heckscher-Ohlinova modelu. Tento rozpracovává teorii komparativních výhod, kdy mezi obchodujícími zeměmi s obdobnými charakteristikami bude každá vyvážet zboží náročné na výrobní faktory, které jsou v zemi hojné. A dovážet komodity náročné na faktory, které jsou v ní vzácné. Ohlin koncepci vztahoval i na směnu mezi oblastmi. Model např. předpokládá, že největší objemy obchodů se tedy budou realizovat mezi zeměmi, které jsou co nejrozdílněji vybaveny výrobními faktory. Tedy v podstatě mezi zeměmi rozvinutými a rozvojovými. Poválečná realita však vyhlíží odlišně. Nejrychleji se obchod rozvíjel mezi zeměmi obdobně vybavenými prací a kapitálem. A to oběma směry mezi zeměmi vyspělými, kdy např. země, které jsou velkými vývozci automobilů, patří současně k jejich největším dovozčům.

Po 2. světové válce roste fenomén tzv. vnitro-odvětvového obchodu mezi zeměmi obdobně vybavenými výrobními faktory. Tradiční koncepce mezinárodního obchodu však spíše vysvětlují obchod charakteru mezi-odvětvového, který převažoval dříve.

Krugmanovo vysvětlení (1979, další články z 80. let aj.) navazuje na úvahy A. Smitha o významu dělby práce. Mezinárodní obchod představuje rozsáhlou dělbou práce v mezinárodním měřítku. Dopady specializace a obchodování mezi zeměmi s obdobnou strukturou přináší nižší ceny zboží a mnohem širší nabídku. Důležitou roli hrají spotřebitelské preference ohledně diferencovaných produktů a úspory z rozsahu. Obchodní otevřenost přitom funguje dvoucestně. Na cizí trhy pronikají vývozy pouze producentů s nejvyšší produktivitou. A současně otevřenost trhů vůči dovozům nutí domácí subjekty k vyšší produktivitě, a ti neúspěšní zanikají. Realokační efekty jsou ale spojeny s politickými aspekty. Na jednoduché principy komparativních výhod tak část veřejnosti může nahlížet negativně, např. když levná zahraniční konkurence vytlačuje tradiční výroby a stlačuje mzdy. Někteří ale dopady na všeobecnou mzdovou úroveň nepovažují za statisticky prokázané a dovozují, že efekty nárůstu produktivity, díky mezinárodní dělbě práce, musí být sdíleny zaměstnavateli i zaměstnanci. Pokud by tomu nebylo, vedlo by to k nerovnováze a změnám podílu práce. Tyto principy Krugman vysvětluje a aritmeticky dokladuje např. v eseji *Ricardo's Difficult Idea*.

Klasická teorie mezinárodního obchodu předpokládá průniky firem na cizí trhy pomocí vývozu. Tzv. nová teorie zohledňuje i vývozy kapitálu a operuje s modelem přímých zahraničních investic. Vznik nadnárodních společností je odvíjen od situace, kdy geografická koncentrace výroby v jediné lokalitě není optimální pro dosažení nejvyšší produktivity.

Krugman rozpracovává oblast tzv. nové ekonomické geografie. Namísto tradiční popisnosti modeluje geografické rozložení ekonomických aktivit. Hledá koncept vysvětlující, proč se určité komodity mají tendenci soustřeďovat v určitých lokalitách. Naznačuje mechanismy i nejen ekonomické konsekvence dostředivých a odstředivých tendencí. Modely pracují s nedokonalou konkurencí, dopravními náklady, napjatostí trhů práce či úsporami z rozsahu atd. Mnohými studiemi Krugman přispívá k rozvoji regionální ekonomie (1999 aj.). Popisuje také fenomén rozložení výrobního procesu do řady geograficky oddělených stadií. Řetězce vedoucí napříč zeměmi přispívají k odpovídajícímu nárůstu mezinárodního obchodu.

Krugmanovy práce nezastírají jistá negativa spojená s volným obchodem či neo-liberální globalizací. Ke kritikům globalizace samotné nepatří. Ekonomickou globalizaci nevnímá jako spiknutí nadnárodních korporací, ale považuje ji za produkt objektivních sil, probíhající proto, že to lidé chtějí. I když nezřídka nesouhlasí se všemi důsledky. Krugman dokladuje přínosy z liberalizovaného mezinárodního obchodu pro všechny. Rozvíjí tyto koncepce, ale standardní optiku významně nepřesahuje. Nelze ho proto řadit ke kritikům typu J. Vaneka, s alternativní teorií destruktivního zahraničního obchodu, která bohaté činí bohatšími a chudé chudšími.

Další oblasti vědeckého zájmu

Krugman je autorem (resp. spoluautorem) a editorem (či spolueditorem) několika akademických textů, publikoval i řadu vědeckých statí. Napsal kolem dvou desítek učebnic a populárně vědeckých knížek. Za standardní je považována učebnice *International Economics: Theory and Policy* (7. vydání, Addison-Wesley, 2006), se spoluautorem M. Obstfeldem. Text mapuje oblasti teorií mezinárodního obchodu, mezinárodní obchodní politiky, měnových kurzů a makroekonomie otevřené ekonomiky a mezinárodní makropolitiky. Se svou druhou ženou, ekonomkou z Princetonu, R. Wellsovou publikuje učebnice *Macroeconomics* (Worth Publishers, 2006), *Microeconomics* (dtto, 2004), *Economics* (dtto, 2005) a další učební texty.

Snaží se psát živým jazykem, čtivě, ale seriózně a usiluje zaujmout širokou čtenářskou obec, včetně laiků. Kniha *Peddling Prosperity: Economic Sense and Nonsense in the Age of Diminished Expectations* (Norton, 1994) dokladuje jeho neokeynsovskou orientaci a zabývá se vztahy ekonomiky a politiky. Známost se stala již první popularizační studie, mapující problémy americké ekonomiky. *The Age of Diminished Expectation* (MIT Press, 1990) zachycuje strach z poklesu životní úrovně v kontextu hlavních ekonomických problémů počátku 90. let. Publikoval eseje o mezinárodním obchodu *Pop Internationalism* (MIT Press, 1996), práce *The Self-Organizing Economy* (Blackwell, 1996), *The Accidental Theorist and Other Dispatches from the Dismal Science* (Norton, 1998) nebo text *The Return of Depression Economics* (Norton, 1999) věnovaný stagnaci Japonska v 90. letech, asijské finanční krizi a problémům Latinské Ameriky. Kniha *The Conscience of a Liberal* (Norton, 2007) mapuje historii bohatství a vývoje produktu v USA 20. století.

Analyzuje různé problémy mezinárodní ekonomie. Časopisecky publikoval model měnové krize, včetně konsekvencí pro měnové kurzy (1979). Zabývá se J krívkou a měřením objemových a cenových efektů devalvace (článek, 1989). Spolu s R. E. Baldwinem (1989) upozorňují na hysterezní efekty u měnových kurzů. Významná a trvalejší změna kurzu sebou přináší relativně trvalou změnu obchodních zvyklostí. I přes možný návrat kurzu k původním hodnotám může být obchodní účet platební bilance dlouhodoběji ovlivněn. Krugman zkoumá různé aspekty měnových krizí či tzv. devalvační krize, kdy se nedaří (např. rozvojovým zemím) udržet konkurenceschopnost, resp. měnové kurzy, v souladu s vývojem cen (1992). Účastní se diskuzí o specializaci a endogenitě kritérií optimální měnové oblasti (1993) atd.

Věnuje se aktuálním problémům spojeným s cílováním a náklady inflace. Upozorňuje např. i na náklady téměř nulové inflace, nebo na to, že nenulová inflace může zvyšovat účinné anticyklické politiky. A to především tehdy, pokud recese vyžaduje výrazný pokles reálných úrokových sazeb či dokonce jejich negativní úroveň. Při nulové inflaci totiž mohou být nominální mzdy tak nízké, že se ekonomika může dostat do pasti likvidity (1998).

Řeší i vztahy kurzové volatility a ekonomického růstu. Náleží ke stoupencům fixních kurzů, nicméně upozorňuje, že je prakticky nemožné empiricky identifikovat vliv krátkodobé volatility a nejistoty na objem mezinárodního obchodu, při ostatních faktorech neměnných. Tradiční představa, že nesladěnost a nepředvídatelnost kurzů omezuje mezinárodní obchod a investice je pouze stěží potvrditelná (článek v *Oxford*

Review, 1989). Hodnocení růstových nákladů kursové nejistoty spojuje více než s objemem mezinárodního obchodu s odkládáním reálných změn v ekonomice, které vyžadují investice a desinvestice. Volatilita kurzů omezuje schopnost firem činit správná rozhodnutí ohledně alokace zdrojů. Aktéři nejsou schopni rozlišovat fundamentální změny a změny relativních cen od spekulativních bublin.

Liberální sloupkař, Bushův kritik a znalec finančních krizí

Krugman je pilný autor, netající se vyhraněnými postoji. V posledních letech se, coby liberální intelektuál, intenzivně věnuje publicistice. Je novinářem, komentátorem i editorem, který proslul sloupky v prestižním listu *New York Times* (od 2000 dosud). Psal i pro *Fortune*, přispívá do *Foreign Affairs* aj. V roce 2002 byl vyhlášen „sloupkařem roku“. Sebrané texty vyšly jako *The Great Unraveling: Losing Our Way in the New Century* (Norton, 2003).

Je označován za politického liberála. A za levicového – a ostrého – odpůrce prezidenta Bushe, který vytrvale kritizuje jeho domácí i zahraniční politiku (např. *Fuzzy Math: The Essential Guide to the Bush Tax Plan* (Norton, 2001)). V průzkumech byl opakovaně vyhodnocován jako jeden z nejliberálnějších (tj. nejlevicovějších) ekonomických komentátorů amerického tisku. Připomenout však nutno tradiční zmatky v terminologii, resp. problémy nálepkování typu levice a pravice či označování za liberála v americkém prostředí.

Kritické hlasy upozorňují na problematičnost a menší „vědeckost“ oceněného. Poukazují na větší množství článků do novin, ve srovnání s vědeckými texty. Jiní konstatují přílišnou jednoduchost některých Krugmanových modelů a teorií (které v konfrontaci s fakty mnohdy obstály), zaměření na specifické problémy, nebo přílišnou popularizaci ekonomické vědy. Z pravé části politického spektra zaznívá kritika jeho politických názorů a komentářů.

Někteří připomínají místy až neobjektivní kritiku Bushovy administrativy, kterou Krugman viní i z odpovědnosti za současnou finanční krizi. Aktuální problémy mu připomínají Velkou krizi 30. let, totální kolaps nicméně neočekává. Minimálně však problémy považuje za stejně vážné, jako v případě asijské krize koncem 90. let 20. století. Ocenil kroky britského premiéra J. G. Browna na záchranu finančního sektoru, které měly stanovit ráz celosvětového úsilí. Jasná vize, podle Krugmana, přišla z Londýna, a nikoli z Washingtonu. Při řešení aktuálních krizí vybízí k masivnějším vládním výdajům na podporu poptávky. A ačkoli sdílí představu o škodlivosti protekcionismu za normálních okolností, varuje dnes před otevíráním trhů rozvojových zemí. Aniž se jim dostane stejných možností v zemích bohatých. Tyto by totiž nespravedlivě těžily z opatření svých vlád

Hlavní akademická knižní díla:

Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy (MIT Press, 1985 – spolu s E. Helpmanem); *Strategic Trade Policy and the New International Economics* ((ed), MIT Press, 1986); *Foreign Direct*

Investment in the United States (Institute for International Economics, 1989 – společně s E. M. Grahamem); *Market Structure and Trade Policy* (MIT Press, 1989 – spolu s E. Helpmanem); *Rethinking International Trade* (MIT Press, 1990); *Exchange Rate Targets and Currency Bands* (eds), Cambridge University Press, 1992 – spolu s M. Millerem); *Currencies and Crises* (MIT Press, 1992); *Development, Geography, and Economic Theory* (MIT Press, 1995); *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade* (MIT Press, 1999 – spoluautoři M. Fujita a A. J. Venables); *Currency Crises* ((ed), University of Chicago Press, 2000).

Vybrané stati:

Purchasing Power Parity and Exchange Rates: Another Look at the Evidence (*Journal of International Economics*, August 1978); A Model of Balance of Payments Crises (*Journal of Money, Credit and Banking*, August 1979); Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade (*Journal of International Economics*, November 1979); Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade (*American Economic Review*, December 1980); Intra-Industry Specialization and Gains from Trade (*Journal of Political Economy*, October 1981); Persistent Trade Effects of Large Exchange Rate Shocks (*Quarterly Journal of Economics*, November 1989 – spolu s R. E. Baldwinem); The Case for Stabilizing Exchange Rates (*Oxford Review of Economic Policy*, Autumn 1989); The J-Curve, the Fire Sale, and the Hard Landing (*American Economic Review*, May 1989); History versus Expectations (*Quarterly Journal of Economics*, May 1991); Increasing Returns and Economic Geography (*Journal of Political Economy*, June 1991); Target Zones and Exchange Rate Dynamics (*Quarterly Journal of Economics*, August 1991); Does Third World Growth Hurt First World Prosperity? (*Harvard Business Review*, July 1994); Are Currency Crises Self-Fulfilling? (*NBER Macroeconomics Annual*, December 1996); Stable Prices and Fast Growth: Just Say No (*The Economic Newspaper Limited*, 31. 8. 1996); It's Baaack: Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap (Brookings Papers on Economic Activity, 1998 – 2) aj.

Další informace na: <http://nobelprize.org>, <http://princeton.academia.edu/PaulKrugman> nebo <http://krugman.blogs.nytimes.com>.